

Social ontologi

ESSAY: Överenskommelsen och den kollektiva handlingen finns i det sociala, likväl som motsättningen och exploateringen gör det. Sebastian Svenberg undersöker hur filosofin om det sociala fångar såväl ömsesidiga intentioner som strukturella motsättningar och konflikter.

Av Sebastian Svenberg. Doktorand i Sociologi vid Örebro universitet

Att fånga den sociala världens självklarhet men likaledes svårbegriplighet är en av idéhistoriens följetänger. [Thomas Hobbes](#) liksom även [Jean-Jacques Rousseau](#) och sedermera [Georg Wilhelm Friedrich Hegel](#), är några av de tänkare som närmat sig en ontologi om det sociala. Senare förståelse av det sociala har influerats av klassiska sociologiska tänkare såsom [Karl Marx](#) och Émile Durkheim. Även om dessa skiljer sig åt sinsemellan så har det funnits ett antal återkommande frågor om samhället som verklighet. Finns det någonting i det sociala självt som får saker att hända i världen? Vilken är människans plats som enskild i kontrast till hennes beroende av andra?

Social ontologi är ett fält som växer i omfattning. Flera olika discipliner har kommit att betona den teoretiska relevansen och aktualiteten för det sociala som ontologisk kategori. Vad som utgjorde en viktig fråga främst i den klassiska sociologin, nämligen om hur det sociala är en särskild kategori att studera vetenskapligt, har de senaste decennierna också kommit att studeras inom t.ex. komplexitet- och systemforskning, ekonomivetenskap och analytisk filosofi. På flera lärosäten har tvärdisciplinära center för social ontologi startats upp. På Cambridge finns en *Social ontology group* och på Brittiska Warwick University liksom på Amerikanska Berkeley, finns var för sig ett *Center for social ontology*. Ett stort antal boktitlar har också utkommit de senaste åren¹, och i 2015 kom tidskriften *Journal of Social Ontology* ut med sitt första nummer. Från något tidigare dato har det funnits ett intresse inom den kritiska realismen, t.ex. (Archer 1995; Bhaskar 1979/2015) liksom även inom filosofin t.ex. (Gilbert 1989; Searle 1995).

En allra vidaste mening av begreppet social ontologi är att alla perspektiv som finns på samhället och det sociala, vare sig de betonar samhällets sammanhållning över tid, konflikter mellan grupper eller aggregat av individer, är varianter av social ontologi. I en sådan betydelse kommer paradoxalt nog social ontologi till uttryck också när Margaret Thatcher säger att ”det inte finns något sådant som ett samhälle, bara individer och deras familjer”.

Jag kommer dock inte redogöra för en sådan bredd av ontologier om det sociala, utan istället göra ett nedslag i två av de element från vilka jag menar att en ontologi om det sociala rimligtvis kan utgå. Det handlar dels om sociala relationella strukturer, vilket är en typ av konfliktperspektiv på det sociala, dels om den aspekt som brukar kallas kollektiv intentionalitet.

Vad jag kommer att argumentera för, med dessa aspekter som grund, är att det sociala utgör en relativt autonom ontologisk kategori. Det vill säga en nivå av verkligheten som beror på, men inte kan reduceras till, sina konstituerande element. En lexikondefinition anger att ontologi är frågan om varandet och att regionala ontologier är frågan om varats olika typer eller kategorier (Lübcke 1988:407). Social ontologi är därmed en så kallad regional ontologi. Vidare anger samma lexikon att det sociala är lika med något mellan-mänskligt eller "förhållandet mellan människor i ett samhälle" (ibid. sid. 512). Detta tillsammans gör att jag vill definiera social ontologi som *en regional ontologi som behandlar den typ av varande som uppstår i förhållandet mellan människor*.

Jag har därmed inte begränsat mig särskilt mycket, men redan i en sådan vid definition finns en rad implicita bestämningar. Främst i att definitionen utgår ifrån att det i förhållandet mellan människor verkligen finns en särskild slags vara. Detta är ett perspektiv jag kommer att argumentera för, men jag hoppas också kunna introducera några av de frågor som kommit att diskuteras inom dessa förhållandevis nya närmanden av social ontologi. I detta fält har dock två ingångar kommit att behandlas tämligen separat från varandra. Dels de ovan nämnda konfliktrelationerna och dels olika sätt att närma sig kollektiva åtaganden. Vad få har konstaterat är att såväl konfliktrelationer som ömsesidiga kollektiva åtaganden på var sitt håll ansetts konstituera sociala emergensⁱⁱ.

Kollektiva intentioner – att handla gemensamt

En första kategori jag vill närma mig är den *kollektiva* intentionaliten. I en våg sedan sent 1980-tal har det sociala undersökts inom den analytiska filosofin (se t.ex. Bratman 1993; Gilbert 1987; Searle 1990; Tuomela 1988). Kollektiv intentionalitet, eller om man så vill, kollektiv handling, har varit en av de element som diskuterats och teoretiserats allra mest. I linje med tanken om det sociala som en ontologiskt särskild kategori, vill jag argumentera för hur det i denna filosofiska litteratur finns en ansats om kollektiv intentionalitet som en överindividuell och emergent kategori.

Den kollektiva handlingen är en av grundförutsättningarna för det sociala, men det svåra att svara på är hur det kollektiva är något annat än den sammanlagda individuella förmågan. De som omfamnar en individualistisk ontologi menar inte heller att så är fallet. Vad frågan gäller är intentionalitet i mötet med det kollektiva, såsom att i gemenskap med andra bygga ett hus, fånga in ett djur, dansa i grupp eller gå en promenad. En minsta gemensam nämnare för dessa handlingar är att det överhuvudtaget måste finnas flera personer inblandade. En minimalistisk syn på kollektiv intentionalitet stannar vid detta och anser att det centrala kriteriet är tillfredsställt genom att flera personer samtidigt har en intention – var för sig – att genomföra en handling gemensamt (se t.ex. Bratman 1993; Tuomela 2005).

LES OGSÅ: [Systematisk nærlesning](#) • [Frå filosofisk dialektikk til kantianisme](#)

Vad det då gäller är antingen att handlingen som sådan utgörs av flertalet deltagare; alternativt att det i tillägg till detta finns en uppfattning eller föreställning hos var och en av deltagarna, att de gör handlingen gemensamt (Schweikard, 2003). Raimo Tuomela vill t.ex. centrera sin position kring

satsen *jointly seeing to it* (ung. gemensamt se till att; min övers.). Detta innebär att varje deltagare på något sätt är en aktiv men enskild del av att "gemensamt se till att...", varför de också var för sig utgör en beskärdd del av det gemensamma (Tuomela, 2005:331).

Margaret Gilbert (2009:172) kritiserar dock detta i det hon menar att principen "jag avser att vi..." + "jag avser att vi...", inte är en uttömmande modell för vad som utmärker den kollektiva intentionen. Det finns i en sådan princip, menar Gilbert, inte någon klar uppfattning om hur det sociala åtagandet blir en integrerad del av subjektets intentioner och handling. Hon vill istället peka på att den kollektiva intentionen utgör ett normativt åliggande moment. Därmed omfamnar hon också en uppfattning om att det sociala utgörs av någonting överindividuellt.

Det är Gilberts begrepp *plural subject* (ung. flerfaldigt subjekt; min övers.) som hänvisar till detta fenomen bortanför det enskilda subjekt (Gilbert 1990:8). Vi måste nämligen också förhålla oss till själva den kollektiva principen, menar Gilbert. En princip vi kan se spår av när personer i en grupp talar om sig själva i termer av "oss", "vi", "vårt mål" eller "vår uppfattning" (ibid.10). Sådana formuleringar att detta fenomen bär på en normerande ordning och att det är fråga om ett överindividuellt socialt fenomen, menar Gilbert. En princip i vilket det enskilda på sätt och vis uppgår i något som Gilbert alltså vill förstå som ett flerfaldigt subjekt (Gilbert, 2015:21). Vad som är centralt, menar hon, är åtagandet att agera gemensamt. Detta har visserligen den enskilda viljehandlingen som grund, men det är också en överenskommelse om att begränsa den egna viljan enligt de normer, rättigheter och förpliktelser som ett gemensamt åtagande innebär.

I promenaden – att gå tillsammans – finns för Gilbert ett paradigmiskt fall för det kollektiva åtagandet. Varken fysisk närhet, eller för den delen att flera personer delar samma mål med vandringen, är tillräckligt för att säga att en promenad är gemensam. Det är istället i överenskommelsen om att göra gemensam sak av promenaden som det flerfaldiga subjektet blir närvarande (Gilbert 1990).

Låt oss säga att två personer går med några tiotals meters avstånd till varandra på vägen – och plötsligt upptäcker att den andre är någon de känner. Det kan då uppstå ett tillfälle då de kommer överens om att inte gå var för sig utan istället promenera tillsammans. Vid detta skede inträder också ett "vi", mot vilka personerna kommer att svara genom att förutsätta gemensamma beslut och vara beredda att anpassa sig själva. Då den ena, låt säga, säger till den andre att de ska gå lite långsammare eller att de ska ta en paus, så finns det redan i det gemensamma åtagandet en slags rättighet att förmana den andre att sänka tempot och en ömsesidig skyldighet att svara upp mot detta för att upprätthålla vi:et som konstituerat subjekt för handlingen.

Sociala relationella strukturer

Relationella strukturer är en annan av de kategorier som kan konstituera social emergens. Relationella strukturer är ett begrepp som i första hand pekar på hur vi är uppboundna med varandra i produktionen och reproduktionen av våra levnadsbetingelser. Det är sociala relationer

som ser ut på ett visst sätt beroende på de sociala positioner som finns i strukturen. Det är på samma gång en relation mellan människor som det är en relation mellan de olika positioner som människor intar.

Ett exempel på en social relation är den mellan hyresvärd och hyresgäst. En annan är klassrelationen mellan kapitalägare och lönearbetare eller relationen mellan kvinnor och män i en könsmaktsordning. Det utmärkande är att dessa kategorier förutsätter varandra för att kunna vara vad de är och får sin betydelse just som internt relaterade positioner. Roy Bhaskar menar att en relation är intern "om och bara om A inte skulle vara vad det väsentligen är om inte B vore relaterat till det" (Bhaskar 1979/2015:42). Relationella strukturer är förhållanden i vilka egenskaper hos en kategori blir bestämda gentemot en annan kategori därför att de är internt relaterade.

Sociala strukturer är i en sådan förståelse inte sociala mönster eller system i största allmänhet, utan istället ett begrepp för en relation mellan sociala positioner som med nödvändighet måste stå i relation till varandra. Förhållandena kan givetvis verka invecklade, men i en enklare betydelse så handlar det om att människors förhållande till varandra blir bestämt av en eller annan mera övergripande struktur. Därför kan t.ex. relationen kapitalägare och lönearbetare både vara en vardaglig förbindelse mellan människor samtidigt som det är en del av klassamhället som en bestående struktur. I det senare så är det de sociala positionerna snarare än den personliga relationen som är det väsentliga.

Centralt för att relationella strukturer ska bli förstått så som Bhaskar menar, är utgångspunkten att helheten inte går att finna i någon av dess enskilda delar. I exemplet med hyresgästen så handlar det t.ex. om att varken hyresgästen eller hyresvärden ensam skulle kunna besitta de sociala positioner som uppstår med relationen dem emellan (Archer 2000:265-266). Lika lite skulle det gå att tänka sig uppsägning av en anställd om det inte vore för de relationer som finns på en arbetsmarknad (jmf. Elder-Vass, 2010). Relationella strukturer bär på så sätt en kapacitet att producera vissa händelser eller skeenden (Bhaskar 1975/2008:175).

Första bandet av "Kapitalet" (1867/2013) inleds med att Marx konstaterar att "Rikedomen i de samhällen, där kapitalistiskt produktionssätt härskar, framträder som en oerhörd varuhopning". En mening som bland annat pekar på hur varan inte bara blir en dominerande form inom kapitalismen, utan att varuformen också är en produkt av de exploateringsrelationer på vilka kapitalismen vilar. Vidare argumenterar Marx för att människans liv och arbete blir kommodifierat – det vill säga abstraherat och uppbundet till varan som form. Arbetet blir till en vara som effekt av de klassrelationer som finns inom kapitalismen. "Varuanhopningen", eller kommodifieringen, kan därför sägas emergera ur dessa relationer.

Till skillnad från den kollektiva intentionaliteten, som är ömsesidig, så är det konflikten och motsättningen som gör människans arbete, liv och värld till en vara inom kapitalismen. Det är inte en överenskommelse som gör att varuformen blir framträdande utan snarare motstridiga

intentioner om att på var sitt håll göra vinst eller tjäna sitt levebröd.

Mänsklig intentionalitet och socialisation

Jag skulle därmed vilja poängtera att det är en mänsklig förmåga till intentionalitet som utgör grunden för såväl överenskommelsen som konfliktrelationen. Till exempel det sätt på vilken avsikten att lönearbeta är en del av klassrelationerna. En social ordning är inte heller determinerande för vad det innebär att vara människa. Vi navigerar enskilt och intentionellt gentemot de villkor av möjligheter och begränsningar som sociala ordningar ger vid handen. Detta är en dubbelsidig rörelse eftersom avsikter, intentioner och reflexivitet också är en förutsättning för sociala relationer och strukturer. Vad som dock inte krävs, för att upprätthålla eller reproducera en viss social relation, är just en medveten intention om att göra så. Margaret Archer ställer upp en gåta som förhåller sig till denna paradox:

"Vad är det som beror på mänsklig intentionalitet men som aldrig rättar sig efter hennes intentioner? Vad är det som beror på människors uppfattningar men som de aldrig fullt ut kan uppfatta? Vad är det som beror på personers handlingar men som aldrig korresponderar mot handlingar ens från de mäktigaste?" (Archer 1995:165)

Citatet anger en räkna frågor med syfte att närma sig vad ett samhälle är och inte minst ett sätt för Archer att visa på hur sociala relationer inte kan finnas fristående från mänsklig aktivitet. En grundsats som ändå inte reducerar det sociala till individuell handling.

Förutsättningar för det sociala som en särskild ontologisk nivå är dock också, vilket Lynne Rudder Baker och Margaret Archer visar med något olika ingångar, hur den enskilda intentionen och reflektionen också i sig hör hemma i den sociala ontologin. Archer menar att den intentionella förmågan utvecklas från att vi som barn kroppsligt differentierar oss från vår materiella omvärld (Archer 2000:122). Härifrån rör sig Archer till att göra en skillnad mellan detta själv, som kräver en praktisk relation till världen, och det mänskliga subjekt som möter den sociala världen, vilket så att säga är en värld som kommer före vårt deltagande i den. En relation som ofrånkomligen gör att människans plats i världen också utgörs av en eller annan social position (Archer 2000:262-264).

Intentionalitet och sociala strukturer är dock i grunden olika och ska inte bli behandlade som två sidor av samma sak, menar Archer. Även om vi som människor intar sociala positioner så är det genom reflexivitet och den så kallade interna konversationen som vi möter villkoren för de sociala positionerna. Archer vänder sig till barnet som upptäcker och jämför vilka leksaker hon kan få i jämförelse med andra barn och exemplifierar därmed hur reflektionen över möjligheter och begränsningar också är det sätt på vilket subjektet utvecklas.

LES OGSÅ: [Rettfärdighet som deltagelse på like villkår](#) • [Axel Honneth](#)

Vad Archer pekar på är människans förmåga att svara mot och eventuellt bidra till att förändra en social ordning, varför det reflexiva momentet är centralt för medieringen av en social struktur. Vad som dock inte är lika tydligt hos Archer, är hur reflexivitet och intentionalitet i sig konstitueras eller

socialiseras som en mänsklig egenskap (jmf. Caetano 2015). Reflexivitet verkar vara något givet som en mänsklig förmåga samtidigt som Archer anser att det sociala gör en skillnad i konstitueringen av människans reflexiva och intentionella värld.

Lynne Rudder Baker överbryggar och ersätter delvis begrepp hos Archer, genom vad Baker kallar ett primärt och ett robust första-person-perspektiv. Baker tar sitt avstamp i att människor bär på egenskaper som är biologiskt grundade på en *rudimentär nivå*, men att kroppens konstituering av personen inte gör person och kropp till identiska kategorier. Vad hon i kontrast till detta kallar ett *robust första-person-perspektiv* (Rudder Baker 2013:30-39) är istället det sätt på vilket människan skapas av sin sociala tillhörighet.

På den robusta nivån finns sociala gemenskaper (communitiesⁱⁱⁱ) och språk, vilket är vad som skapar de egenskaper vi förknippar med ett mänskligt och socialiserat första-person perspektiv (ibid. sid. 85). Det är det robusta och alltså sociala första-person-perspektivet som ger kapaciteten att uppfatta sig själv som sig själv och därmed också ha en förmåga till såväl intentionalitet och reflexivitet i en djupare mening. Det är alltså ett, i Bakers uttryck, robust första-person perspektiv som hör hemma i den sociala ontologin.

Den komplexa sociala konstitutionen av självmedvetande och reflexivitet gör det möjligt för människan att kunna ha vad Baker kallar för *jag-tankar* (Rudder Baker 2013:80). Sådana tankar som "jag önskar att jag var en filmstjärna" eller "jag undrar hur jag kommer att dö" (Rudder Baker 2015:83) kan finnas därför att de konstitueras i det sociala. Det robusta första-person-perspektivet är därför inte endast en fråga om själva medvetandets konstitution, utan om medvetandet såsom det kan ta sig ett kvalitativt annorlunda uttryck i en värld av språk och sociala relationer. Baker har därmed etablerat en position i vilken första-person-perspektivet hänger samman med självständigheten, det att inte kunna reduceras som kategori, samtidigt som självständigheten grundas i socialiseringen. Baker har därmed förankrat en teori om mänsklig intentionalitet som också förutsätter en social ontologi.

Avslutning

Jag har med den här essän velat ge några ingångar till den sociala ontologin som filosofiskt fält samt undersökt hur ett antal tänkare närmat sig förhållandet mellan det sociala och det enskilda. Den enskilda intentionen, som mänsklig förmåga, är både självständigt från det sociala och samtidigt någonting som utvecklas genom socialisering. Detta är i sig inga utmanande slutsatser, men utgår hursomhelst ifrån det sociala som en ontologiskt särskiljbar kategori. Detta verkar inte heller skilja sig åt mellan det kollektiva handlandet och de sociala konflikterna som element inom social ontologi. Således verkar dessa element, som dock ofta tas upp separat, vara ontologiskt konsistenta med varandra.

Med detta så är dock två aspekter av betydelse. En första aspekt är att det sociala utgörs av något som den individuella människan inte redan är eller skulle kunna bli i enskildhet. Det sociala och

den enskilda intentionen måste kunna separeras som kategorier för att bli begripliga. Att det sociala är en relativt autonom ontologisk kategori, är också den enda rimliga positionen från vilket Bakers socialiserade intentionalitet blir möjligt. Det enskilda börjar därmed inte i självständigheten, utan uppstår som en konsekvens av den sociala tillhörigheten och förbindelsen till andra. Vår självständighet utvecklas inte trots vår sociala tillhörighet, eller i total separering från den, utan med hjälp av den.

En andra betydande aspekt är att det sociala inte bara framträder som ett abstrakt fenomen. Jag har försökt redogöra för sociala konflikter och sociala överenskommelser som viktiga element i vad vi kan förstå och begreppsliggöra som det sociala. Den sociala motsättningen bär dock på betydande skillnader i jämförelse med det kollektiva ömsesidiga handlandet. Villkoren för socialisationen är historiskt givna förhållanden som formar oss. I denna mening är socialiseringen inte heller en abstrakt process. Tillsammans med Bakers syn på socialisation, vilket alltså pekar på hur individualitet framväxer ur det sociala, skulle jag vilja sluta mig till att intentionalitet utvecklas från specifika sociala villkor. Överenskommelsen, kollektiv handling och gemensamt åtagande finns i det sociala, likväl som motsättningen och exploateringen gör det. Hur detta tar sig uttryck är historiskt föränderligt. Bara genom att synliggöra förhållanden till varandra i sådana historiskt specifika former, kan svårbegripligheten och mystiken hos det sociala utbytas mot försök att etablera klagörande begrepp och distinktioner som en del av den sociala ontologin.

Litteratur

Andina, Tiziana (2016), *An Ontology for Social Reality*.

Archer, Margaret (1995), *Realist social theory: the morphogenetic approach* (Cambridge: Cambridge University Press).

--- (2000), *Being human : the problem of agency* (Cambridge: Cambridge University Press).

Bhaskar, Roy (1975/2008), *A realist theory of science* (Radical thinkers, 29; London: Verso).

--- (1979/2015), *The possibility of naturalism: a philosophical critique of the contemporary human sciences* (3rd edn.; London; New York: Routledge).

Bratman, Michael E. (1993), 'Shared Intention', *Ethics*, 104 (1), 97-113.

Caetano, Ana (2015), 'Defining personal reflexivity: A critical reading of Archer's approach', *European Journal of Social Theory*, 18 (1), 60-75.

Elder-Vass, Dave (2010), *The causal power of social structures : emergence, structure and agency*

(Cambridge: Cambridge University Press).

Gilbert, Margaret (1987), 'Modelling collective belief', *Synthese*, 73 (1), 185-204.

--- (1989), *On social facts* (International library of philosophy, 99-0219131-2; London: Routledge).

--- (1990), 'Walking Together: A Paradigmatic Social Phenomenon', *Midwest Studies In Philosophy*, 15 (1), 1-14.

--- (2009), 'Shared intention and personal intentions', *Philosophical Studies*, 144 (1), 167-87.

--- (2015), 'Joint Commitment: What It Is and Why It Matters', *Phenomenology and mind*, Edited by Francesca De Vecchi and Silvia Tossut (No.9), 18-26.

Krijnen, Christian (2015), *The Very Idea of Organization: Social Ontology Today: Kantian and Hegelian Reconsiderations* (Brill).

Laitinen, Arto and Ikaheimo, Heikki (2011), *Recognition and Social Ontology (Social and critical theory: a critical horizons book series; v. 11)* (Koninklijke Brill NV).

Lübcke, Poul, et al. (1988), *Filosofilexikonet: [en uppslagsbok]: [filosofer och filosofiska begrepp från A till Ö]* (När-Var-Hur-serien; Stockholm: Forum).

Marx, Karl (1867/2013), *Kapitalet: kritik av den politiska ekonomin. Bok 1, Kapitalets produktionsprocess*, trans. Ivan Bohman (Lund: Arkiv).

Mulqueen, Tara and Matthews, Daniel (2015), *Being social: ontology, law, politics*.

Rudder Baker, Lynne (2013), *Naturalism and the first-person perspective* (New York: Oxford University Press).

--- (2015), 'Human Persons as Social Entities', *Journal of Social Ontology* (1), 77.

Schweikard, David P. and Schmid, Hans Bernhard (2003) *Stanford encyclopedia of philosophy* [online text], Metaphysics Research Lab, Center for the Study of Language and Information, Stanford University

Searle, John R. (1990), 'Collective Intentions and Actions', in Philip R. Cohen, Jerry L. Morgan, and Martha E. Pollack (eds.), *Intentions in communication* (System Development Foundation benchmark series; Cambridge, Mass.: MIT Press).

--- (1995), *The construction of social reality* (New York: Free Press).

Tuomela, Raimo (2005), 'We-Intentions Revisited', *Philosophical Studies*, 125 (3), 327-69.

--- (2013), *Social ontology: collective intentionality and group agents*.

Tuomela, Raimo and Miller, Kaarlo (1988), 'We-intentions', *Philosophical Studies*, 53 (3), 367-89.

Wan, Poe Yu-ze (2011), *Reframing the social : emergentist systemism and social theory* (Farnham: Ashgate).

Wendt, Alexander (2015), *Quantum mind and social science : unifying physical and social ontology* (Cambridge: Cambridge University Press).

Noter

ⁱ Bland dessa till exempel (Krijnen 2015; Andina 2016; Wendt 2015; Laitinen 2011; Mulqueen 2015; Tuomela 2013; Laitinen 2011; Wan 2011)

ⁱⁱ Emergens är ett begrepp för en egenskap som uppstår i sammansättningen av element, men där egenskapen inte går att finna i någon av de enskilda delarna. Helheten skiljer sig kvalitativt från de element den konstitueras av.

ⁱⁱⁱ Baker ger en definition: "A community is one whose members bear significant intentional relations to one another" (Rudder Baker 2015:78). Baker påpekar dock att hon själv inte har en teori om sociala communities.